

כוחה של מילה

על אמנות, צנזורה וחופש הביטוי

פורסם בתאריך 18 בינואר 2016

פלאים. גם הדיון הציבורי והחינוכי בספר ובשאלות שהוא מעלה התעורר ברשתות החברתיות ובכלי התקשורת. כלומר, חופש הביטוי זכה לחיזוק בלתי צפוי, דווקא בגלל אלו שניסו לצמצמו.

ניתן להתייחס לסוגיה שתוארה לעיל מזוויות רבות, אך כאן נתמקד בשני מישורים: הראשון נוגע לחופש הביטוי האמנותי, והשני נוגע לחופש הביטוי במרחב החינוכי, המגולם כאן בדמות מגוון יצירות הספרות ה"מותרות" ללימוד.

חברות דמוקרטיות מאמצות, ככלל, את הגישה לפיה חופש הביטוי האמנותי, על שלל צורותיו, ראוי להגנה מיוחדת הנובעת מתפקידיה החברתיים המיוחדים של האמנות בחיים האנושיים; האמנות מפתחת את יכולת ההכלה וההזדהות עם הזולת ועם דעות ורגשות שונים; היא מאפשרת ביטוי לרגשות ומחשבות שאינם מקובלים בחברה, ועוד. גם מי שלא יסכימו עם הנימוקים שלעיל, יסכימו בוודאי כי חופש הביטוי האומנותי ראוי להגנה זהה לחופש הביטוי הכללי, שהינו זכות יסוד במשטר דמוקרטי.

ומה בנוגע לחופש הביטוי במרחב החינוכי? מדובר במרחב שבו מורים ומורות בוחרים (למשל, בלימודי הספרות) מהם התכנים והיצירות שיובאו בפני התלמידים/ות, ומה יהיו גבולות הדיון שיערך בהם. בתקופה האחרונה העסיקה את הציבור גם סוגיית חופש הביטוי הפוליטי של מורים/ות, ואף משרד החינוך הביע את עמדתו בנושא, לפיה "במסגרת הבעת עמדות פוליטיות בכיתה יוכל המורה להביע עמדה ואף לבקר באופן מאוזן את הכנסת ואת ועדותיה, ובכלל זה החלטות וחוקים שנתקבלו על ידם, וכן את הממשלה ומשרדיה, ובכלל זה את מדיניות הממשלה, בתנאי שיקפיד כי דברי הביקורת שלו לא ייאמרו באופן מעליב או פוגע. על המורה להתעלות תחילה מעל עמדתו האישית, לייצג את העמדות האחרות בהגינות, לאפשר לתלמידי הכיתה להביע עמדה שונה משלו, ולהקפיד שדברי הביקורת שלו לא יביעו דה-לגיטימציה למדינה, לא ישללו את עצם קיומה של המדינה או את אופייה כמדינה יהודית ודמוקרטית, ולא יביעו דה-לגיטימציה למגזרים או לאנשים בחברה הישראלית. כל זאת על פי רוח חוק החינוך הממלכתי." כך בחוזר מנכ"ל משרד החינוך (ההדגשות אינן במקור).

נציין, כי לאחרונה פורסם ברשתות החברתיות קובץ דואר אלקטרוני ובו הנחיה ממשרד החינוך שהועברה למורים/ות בנושא "הבעת דעה בתקשורת אלקטרונית כתובה". על פי הנסען, ההנחיה הורתה למורים/ות שלא להעביר "ביקורת מעליבה או פוגעת על הכנסת וועדותיה.. וכן הממשלה ומשרדיה.. כאשר כלל זה חל על עובד הוראה גם כאדם פרטי. ההנחיה התריעה כי מדובר בעבירה משמעתית חמורה.

הספר "גדר חיה" מאת דורית רביניאן עמד לאחרונה במרכז סערה ציבורית, שהדיה טרם שכבו.

הספר מספר את סיפורם של ליאת הישראלית וחילמי הפלסטיני, המתאהבים בניו יורק כשברקע מהדהדת המציאות המסוכסכת בישראל ובשטחים הכבושים.

הנה תזכורת קצרה, למי שפספס/ה את השתלשלות העניינים:

מורים לספרות בבתי ספר על יסודיים ביקשו ללמד את הספר ולהכניסו לתכנית הלימודים בספרות. בעקבות כך, דנה בנושא ועדת המקצוע במשרד החינוך והמליצה להוסיף את הספר לתכנית הלימודים לחמש יחידות בספרות.

מנהלת אגף חברה ורוח ומ"מ יו"ר המזכירות הפדגוגית במשרד החינוך החליטו לדחות את המלצת הוועדה ולהותיר את הספר מחוץ לתכנית הלימודים. ערעור של המפקח על מקצוע הספרות לא הועיל, וההחלטה נותרה בעינה. הנימוקים להחלטה נגעו ל"חשש מהתבוללות", לחוסר יכולתם של בני נוער ל"ראיה מערכתית" ונטייתם ל"רומנטיזציה" (שר החינוך שינה כיוון לאחר מכן וטען כי הנימוק לפסילה הוא פגיעת הספר בערכי המדינה והכפשת חיילי צה"ל).

האגודה לזכויות האזרח פנתה במכתב למשרד החינוך ובו ביקשה להתיר את כניסת הספר לתכנית הלימודים ובעקבות כך פורסם כי היועץ המשפטי לממשלה יבדוק את החלטת משרד החינוך.

למעשה, ניסה משרד החינוך להשליט צנזורה על יצירות ספרותיות שיוצגו בפני תלמידים, ולהעביר מסר לפיו יש יצירות ראויות ויש כאלו שפסולות, לפי תוכנן. בכך הועבר מסר בעייתי ביותר הנוגע לחופש הביטוי האמנותי - התלמידים למדו כי הם נתפסים כמי שאינם מסוגלים לקריאה

וחשיבה ביקורתית של יצירות אמנות המשקפות את מורכבות החיים; המורים למדו כי עליהם להימנע מהבאת תכנים קונפליקטואליים לכיתה; והאמנים עצמם למדו כי יצירות שנויות במחלוקת עלולות להיוותר מחוץ לגדר החיה של תכנית הלימודים במשרד החינוך.

בפועל, האקט הכוחני של משרד החינוך יצר הד תקשורתית כה חזק, עד כי הספר "גדר חיה" זכה ליחסי ציבור שרביניאן לא יכלה לדמיין בסיטואציה אחרת, והביקוש לספר עלה

